

روش تدریس ترکیبی ادبیات فارسی

روش گشتالتی + (معمولاً ۶)

دکتر حسن عادلخانی

دبیر ادبیات دبیرستان‌های منطقه ۱۴ تهران

پیش‌گفتار

تجربه یکی از ارزشمندترین دستاوردهای حوزه آموزش و پرورش است که ممکن است در صورت هم‌رسانی، گرهی بگشاید یا همکاری را به کار آید.

نشست هم‌اندیشی روز دوشنبه ۲۷ آبان ۱۳۹۸ با حضور دکتر محمدرضا سنگری و مدرسان فرهیخته ادبیات متوسطه دوم منطقه ۱۴، بستری را فراهم آورد تا تجارب دبیران ادبیات شنیده شود و تجربه‌های ۳۰ ساله نگارنده در حوزه تدریس ادبیات فارسی نیز به نگارش درآید.

این روش که ترکیبی از «روش گشتالت» مبتنی بر ترسیم شمای کلی موضوع تدریس برای دانش‌آموز و «روش معکوس» مبتنی بر مطالعه براساس اهداف سؤالات آزمون‌های تشریحی و تستی است، بازخورد مطلوبی داشته است؛ زیرا هم‌زمان به دو هدف عمده التذاذ ادبی و ارتقای آموزشی را توجه کرده و به اذعان دانش‌آموزان، ایشان را از سردرگمی و آشفتگی نجات داده است.

این روش به دنبال آن است که:

۱. به «برخورد فعال» فراگیر بینجامد؛
۲. «رشد کمی و کیفی» آموزش ادبیات را در پی داشته باشد؛
۳. در «وقت دبیر و دانش‌آموز صرفه‌جویی» کند؛
۴. از «حواشی و هدررفت زمان حوزه تدریس و مطالعه» بکاهد.
۵. «هدف دقیق تدریس و مطالعه» را برای دبیر و دانش‌آموز ترسیم کند؛
۶. «انگیزه تحقیق و پژوهش» را در دانش‌آموز تقویت نماید؛
۷. «روش صحیح مطالعه ادبیات» را به دانش‌آموز بیاموزد؛
۸. به «التذاذ ادبی» بینجامد و دانش‌آموز را تشویق کند که به «مطالعه دیگر آثار ادبی» روی بیاورد.

مراحل تدریس به روش ترکیبی (گشتالت و معکوس)

۱. در اولین جلسه کلاس، تصویر کلی اهداف آموزش ادبیات برای دانش‌آموزان تبیین می‌شود (روش گشتالت). این تصویر بر دو

شاخصه کلی استوار است:

الف. اهداف آزمون‌های تشریحی ادبیات؛ دانش‌آموز توجیه می‌شود که برای موفقیت در آزمون‌های تشریحی، باید در قلمروهای زیر مهارت و تبحر کامل را کسب نماید:

✓ قلمرو زبانی (۷ نمره) شامل: معنی واژه (۱/۵ نمره) فقط یک معنی کافی است؛ املا (۱/۵ نمره) با تأکید بر املاهای واژه‌های هم‌آوا؛ دستور زبان (۴ نمره) با توجه به نکات و مثال‌های دستوری مطرح شده در بودجه آزمون؛

✓ قلمرو ادبی (۵ نمره) شامل آرایه‌های ادبی (۳ نمره)؛ شعر حفظی (۲ نمره) از مباحث شعرخوانی کتاب درسی؛ تاریخ ادبیات؛ ✓ قلمرو فکری (۸ نمره) شامل معنی و مفهوم نثر (۲ نمره)؛ معنی و مفهوم شعر (۲ نمره)؛ درک مطلب (۴ نمره).

به این ترتیب، دانش‌آموز با اهداف آموزشی و رفتاری هر درس به شکل هدفمند آشنا می‌شود و می‌داند که در کدام زمینه به مطالعه بیشتر نیاز دارد.

ب. اهداف آزمون‌های تستی: دانش‌آموز توجیه می‌شود که آزمون‌های آزمایشی تستی و کنکور درس ادبیات ۲۵ سؤال با محورهای زیر دارد:

✓ معنی واژه: ۳ تست شامل واژه‌های پایان کتاب با تمام جزئیات و توضیحات مقابل واژه؛ واژه‌های مهم هر درس که در درجه دوم اهمیت‌اند. همچنین، روش مطالعه، دام‌ها و شیوه‌های تسلط بر معنی برای دانش‌آموز تبیین می‌شود.

✓ املا: واژه: ۳ تست شامل املاهای هم‌آوا و املاهای کلماتی که یک یا چند واج آن‌ها اهمیت املائی دارد. ✓ تاریخ ادبیات: ۱ تست با تأکید بر مؤلف/ اثر نظم/ نثر؛ توضیحات جانبی.

✓ آرایه ادبی: ۴ تست با تبیین الگوهای تست آرایه، شیوه‌های پاسخ‌گویی و شاخص‌های آرایه.

✓ دستور زبان: ۵ تست شامل نکته‌های مهم دستوری بودجه آزمون با مثال‌ها و تست‌های متعدد.

✓ قرابت معنایی (قلمرو فکری، تناسب معنایی): ۹ تست، در کتاب ۳ تست؛ اولویت: مفاهیم ادبیات، عبارات، آیات، احادیث و تلمیحات هر ۳ کتاب با محور مفاهیم عاشقانه/ عارفانه؛ اخلاقی؛ حماسی و اجتماعی؛ وصف طبیعت و نمادها.

۲. فعالیت دانش آموزی

در این مرحله از دانش آموز خواسته می شود که قبل از تدریس، هر درس را به شکل موضوعی و طبقه بندی شده مطالعه کند و اهداف هر درس را ضمن مطالعه، استخراج نماید. به این ترتیب، او علاوه

بر تسلط بر مطالعه و روان خوانی به شکل طبقه بندی شده با درس آشنا می شود.

در این مرحله، اغلب از یک یا چند دانش آموز و یا گروه خواسته می شود که هر یک از اهداف درس را در کلاس ارائه کنند.

۳. راهنمایی دبیر

دبیر جزوهای در اختیار دانش آموز قرار می دهد که شامل محورهای اصلی درس با مثال های متعدد و متنوع و ابیات و عبارات نمونه، به ویژه در حوزه های «املا، دستور، آرایه و مفهوم» است و از وی می خواهد که یافته های خود را با مطالب جزوه تطبیق دهد. به ویژه بکوشد بر مفهوم «آیات، احادیث، تلمیحات، عبارات و ابیات نمونه» تسلط پیدا کند.

برای تسلط بر آرایه و مفهوم تأکید می شود که «غزلیات حافظ و سعدی» را به طور مداوم مطالعه کنند و در یک دوره ۴ روزه، روزی ۱۰ تست آرایه، دستور و مفهوم را علامت بزنند (با مشخص کردن میزان زمان به کار رفته). سپس چگونگی بازدهی کار خود را یادداشت و پیش نمایند.

۴. تمرین

در این مرحله، از دانش آموز خواسته می شود که به تعدادی مناسب از سؤالات و تست های مرتبط با موضوع بودجه تدریس شده از کتاب های کمک آموزشی پاسخ دهد، نقاط ضعف خود را یادداشت نماید و در جلسه بعد در کلاس مطرح کند.

۵. ارزشیابی شفاهی، کتبی تشریحی، کتبی تستی

در جلسه بعد، ابتدا مطابق اهداف هر درس از حوزه های شش گانه «معنی واژه، املا، تاریخ ادبیات، آرایه، دستور زبان و مفهوم» از هر دانش آموز به شکل شفاهی سؤالاتی می شود. نتیجه این سؤال ها در دفتر ثبت می گردد و به اطلاع اولیای مدرسه و دانش آموز می رسد. در پایان هر فصل، یک آزمون تشریحی مطابق با استاندارد سؤالات نهایی برگزار می شود.

در پایان هر ۳ یا ۴ درس یک آزمون تستی ۲۰ سؤالی مطابق با اهداف درس ها و استاندارد کنکور برگزار می شود.

۶. تحلیل نتایج ارزشیابی ها

در مرحله پایانی، ابتدا نتایج ارزشیابی های شفاهی، آزمون های کتبی تشریحی و آزمون های تستی در دفتر کلاس ثبت می شود. سپس نمودار رشد تحصیلی دانش آموزان نسبت به ارزشیابی های گذشته بررسی می گردد و پاسخ های غلط یا نروده دانش آموزان تحلیل می شود. در ادامه از یکایک آن ها خواسته می شود که با مطالعه هدفمند، سؤالات مشابه و تست های زمان دار و متنوع، نقاط ضعف خود را برطرف نمایند.

«یک عمر می شود سخن از زلف یار گفت
در بند آن نباش که معنی نمانده است»